

TURKMENLERDİN SHARWASHÍLÍQ DÁSTÚRLERI: YÜWAR JÁRDEMINİN AHMIYETI

Yulmatov Shermurat Axmetovich

*Nókis Innovaciyalıq instituti
Tariyx hám jámiyetlik pánler kafedrası assistent-oqıtıwshısı*

Turkmen xalqı basqa xalıqlar sıyaqlı óz mádeniyatı, úrp-ádet hám dástúrlerine iye xalıqlardan biri bolıp esaplanadı. Búgingi kúnde Qaraqalpaqstannın Tórtkul, Shomanay, Xojeli, Taxiýatas rayonlarında turmıs keshiriwshi bul etnik toparlar qaraqalpaqlar menen birgelikte tatiw turmıs keshirmekte. Dala jazıwları, baqlawlarımız nátiyjelerine kóre türkmenlerdın shańaraqlıq úrp-ádetleri, xojalıq júritiwindegi ózine tán dástúrleri bul etnoslardın milliyliğin saqlap qalǵanlıǵın kórsetedi.

Qaraqalpaqstan aymaǵında jasawshı etnik turkmenler xojalıq júritiwde tiykarınan awıl xojalıǵında dástúriy diyxansılıq hám shárwashılıq penen keńnen shuǵıllanadı.

Sharwa malların baǵıwda qaraqalpaqlar sıyaqlı “shopanlar” xizmetinen paydalanadı. Izertlewshi Q.Turekeev keltirgenindey: “Qaraqalpaqlardan pariqlı túrde türkmen sharwaları ádette bir neshshe fermer xojalıqların birlestirip, altı ay dawamında (jaz hám gúzde) hár bir padada 500-600 bas qaramalǵa bir shopan boladı hám onıń miynetine natura kóriniste haq tólenedi, yaǵniy baǵılǵan hár 15 qoy ushın bir qoydan bir qozi, 2 kese un hám jún alımadı [6:43]” dep keltiredi. Sharwashılıq penen shuǵıllanıwshi xojalıqlar sharwa malların tazalıǵın saqlaw maqsetinde erte báharde onıń júnin qırqıw jumısların ámelge asıradı. Bunday waqıtta Tórtkul aymaǵında jasawshı türkmenler ýowar dep atalatuǵın járdem túrinen paydalanılatuǵın baqladıq.

Shárwashılıq xojalıǵın júritiwdegi bul járdem túri axal türkmenleriniń xojalıq iskerligi menen baylanıslı ayırım tárepleri A.Orazov miynetinde kórsetip ótilgen. Avtordın tusindiriwshese, kóbinese, qoy qırqıw dáwirinde shólkemlestirilgen óz ara járdem sońında sharwa malının iyesi yamasa padashı atı menen tanılǵan birlesken padanın baslıǵı qoshqardı soyıp, qırqıp alıwshılardı ziyapat shólkemlestirgen [4:133].

Akademik S.Kamalovtıń izertlewlerinde qaraqalpaqlardıń kúndelikli turmısında kómek óz ara járdeminiń bar ekenligine toqtalıwı menen birge, turkmenlerde de buǵan uqsas járdem dásrúriń bar ekenligin qısqaşa kórsetedi: «...Qaraqalpaq uruqlarında járdem túrlerinen biri «kómek» uzaq waqt dawamında saqlanıp kelgen (*soǵan uqsas türkmenlerde-yuvar dep ataladı*). Bunday «kómek» jumısların tiykarınan diyqansılıq, egin egiw, jıynaw hám suwǵarıw sistemaların tazalaw waqıtlarında ámelge asırǵan. Baylar ózlerine járdemge kelgenlerge bir mártelik túslık shólkemlestirip beredi» [5:137-138].

Türkmenlerdın dásturiy óz ara járdemi, yaǵniy, ýowar, (yuvar) mánisine keńnen toqtalsaq ol tiykarınan, dásturiy sharwashılıq, ásirese, qoylardı qırqıw processı menen baylanıslı. Bul dáwirde qoy iyeleri aǵayın-tuwısqanlar hám awıllasları járdemine müráját etip, pútkil bir topar qırqıwshılardı jallaydı. Sonı ayırıqsha atap ótiw gerek, bunday járdem negizgi mánisinde óz ara járdem emes edi, oǵan qol haqı berilgen. Miynetke haqı tólew hár onınshı qoydın júni bolıp, bunday birge islesiwdiń áhmiyetin tusindiredi [2:138].

Bunnan tısqarı úyler qurılısında yuvar óz ara járdemide ayırıqsha kózge taslanadı. S.M. Demidov tusindiriwshese, bunda tiykarǵı jumıstı jallanba ustalar islegen bolsada, yuwarǵa shaqırılǵan awıllasları járdem berdi. Olar gerbish hám ılay, hák alıp kelgen, bul bolsa qurılıs processin sezilerli dárejede tezlestirgen. Jeterli dárejede gerbish penen támiyinlegen ortasha úlkenliktegi uydıń qurılısı ádette eki kún dawam etken, úlkenirek jaylardın qurılısı bolsa kóbirek waqt talap etken. Sonıń ushın, ýowar (yuvar) ámeliyatı qurılıs materiallarınń tayarlıǵına qarap bir neshe márte, ayırım waqıtları 2 yamasa hátteki 3-4 márte shólkemlestirilip barıwı gerek edi [3:230].

Türkmenler arasında qosımsha miynetti qamtıp alıwdı talap etetuǵın jumıslardı atqarıwda óz ara járdem qollanılgan. Jaqın aǵayın-tuwısqanlar hám qońsılardıń jámáátlik járdemi túrli tarawlarda, atap aytqanımda, diyxansılıq, sharwashılıq, kúndelikli turmısta, sonday-aq, tábiyiy apatlar hám ónimniń jetispewshiligi jaǵdayında júzege shıǵadı [1:65]. S.Atdaev türkmenler ortasındaǵı óz ara járdem túrlerin analiz eter eken, úy-jay qurılısında kórsetiletuǵın járdemlerdi, bul processse aǵayın-tuwısqan hám qońsılardıń belsene qatnasıwın úyrenedi. Qosımsha járdem túrlerinen biri – qudıqlardı qazıw hám tazalaw. Kariz atı menen belgili bolǵan jer astı suw qubırların qurıw hám qayta tiklewge kóp sanlı adamlar shaqırılǵan. Eń qıyın jumıs drenaj magistralların tazalaw bolıp, onıń qatnasıwshıları hasharshılar dep ataladı. Bunnan tısqarı, S.Atdaev dásturiy türkmen jámiyetinde jámáátlik miynettiń áhmiyetin kórsetip, egis, palız eginlerin suwǵarıw hám ónimlerdi jıynastırıwǵa kóplegen mısallar keltiredi [1:66-70].

Juwmaqlap aytqanımda, turkmenlerdın kúndelikli turmısında, xojalıq iskerliginiń hár túrli tarawlarında ýowar járdem dásturi kóplep paydalanıladı.

Degen menen, bul dástúrdıń transformaciyalıq táreplerin arawlı úyreniw, ásirese, Qaraqalpaqstan aymaǵında jasawshı túrkmenlerdiń turmısında bul járdem dástúrińiń áhmiyetin ele de arawlı úyreniw óz izertlewin kútip turǵan máselelerden biri esaplanadı.

ÁDEBIYATLAR

1. Атдаев С. Традиция взаимопомощи у туркмен // Miras, 2021, № 3.
 2. Демидов С.М. Традиционное хозяйство туркмен: земледелие, скотоводство, рыболовство, охота // Туркмены. Народы и культуры. Москва, 2016. –Б .138.
 3. Демидов С.М. Традиционные поселения и жилища // Туркмены. Народы и культуры. Москва, 2016. –Б. 230.
 4. Оразов А. Этнографические очерки хозяйства туркмен Ахала в XIX – начале XX в. Ашхабад, 1985.
 5. Камалов С. Каракалпакии в XVIII-XIX вв. (К истории взаимоотношений с Россией и среднеазиатскими ханствами). Т.: ФАН, 1968.
 6. Турекеев Қ. Экологиялық апатшылық жағдайында қарақалпақлардың шаруашылық дәстүрлері // Аралбойы экологиялық апатшылығының қарақалпақлардың дәстүрий мәдениатына тәсири. Мақалалар топламы. Н., 2023.
-